

РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКА СКЛАДОВА ЯПОНСЬКИХ БУДО (НА ПРИКЛАДІ АЙКІДО)

Воїнські традиції у тому чи іншому вигляді продовжують зберігатися в сучасній Японії. Їх зовнішні вияви є досить численними й різноманітними, бо ж охоплюють майже всі сфери життя - починаючи від кінематографічних образів і завершуючи специфікою японських ділових відносин. Кульмінацією цього впливу можна вважати феномен японських будо, які швидко отримали популярність в усьому світі, в тому числі й в Україні. Але не всі, хто практикує будо, усвідомлюють важливість релігійно-філософської складової для «воїнських шляхів». Як наслідок, сенс занять останніми часто пролягає у суто прикладній, технічній площині, що в деяких випадках може стати навіть загрозою для суспільства. Відтак дослідження японських воїнських практик в контексті їх релігійно-філософського наповнення постає вельми необхідним і актуальним, зважаючи й на те, що інтерес до будо в сучасному світі невпинно зростає.

У сучасному світі воїнські практики Сходу, зокрема Японії, викликають багато різнопланових думок і тлумачень. Тим не менше, важко виокремити роботу європейського чи американського автора, яка б охоплювала весь спектр проблем, що містяться в понятті «бойові мистецтва». З іншого боку, дослідження японських авторів (Й.Імамура, К.Вататані, Ц.Нандо, Н.Хіракамі, Е.Ікегуті) є змістовними, але часто мають недостатньо науковий характер, зводяться до переказу відомих легенд тощо. Що ж до робіт російських японознавців, то при ретельному вивченні російської наукової літератури виявляється, що японські воїнські практики саме у релігійно-філософській площині в ній майже не розглядалися. Існує багато праць, що стосуються або історії розвитку власне військових традицій (В.М. Мендрін, О.А. Долін, Г.В. Попов), або розвитку певних релігійних систем в Японії (О.М. Ігнатович, О.М. Мецєряков, О.О. Накорчевський та ін.), натомість бракує досліджень, які б поєднували одне з іншим. Як виняток, можна згадати наукові розвідки О. Горбильова, О. Маслова та О. Сневаковського.

* Гераськов С.В. – магістр релігієзнавства, аспірант кафедри філософії і релігієзнавства Державного університету інформатики і штучного інтелекту (м. Донецьк).

Відтак **метою дослідження** є проведення релігієзнавчого аналізу японських будо на прикладі айкідо шляхом виокремлення з нього релігійно-філософських ідей, які є важливими з точки зору адекватного сприйняття японської традиції. **Об'єктом дослідження** постає японська культурна реальність, тоді як **предметом** є айкідо як репрезентанта японських будо, в контексті його релігійно-філософської наповненості..

Основний зміст статті. Міфологічні та історичні передумови виникнення самурайства свідчать про те, що воїнські практики Японії були тісно пов'язані з сакральним від самого початку свого існування. Невід'ємними для становлення самурайського класу факторами, що багато в чому зумовили шлях, яким розвивалися воїнські традиції, були релігійні та філософські системи. Коректніше було б зазначити «релігійно-філософські», оскільки релігійна і філософська думки в Японії часто перепліталися, що призводило до практично неможливого їх розділення [Гераськов С.В. Проблема екзистенції японської філософії // Наука. Релігія. Суспільство. - Донецьк, 2006. - № 4. - С. 96-101].

До середини ХІХ ст. весь комплекс бойових мистецтв Японії мав назву *будзюцу*, що власне і означало «бойові мистецтва». Лише потім, під впливом, з одного боку, дзенської естетики і філософії, а з іншого - завдяки наповненню бойових мистецтв духовним змістом розповсюдився термін *будо* – «бойовий шлях». Як зауважує Д. Дреггер, між *будзюцу* і *будо* пролягає велика різниця [Дреггер Д. Классические будзюцу.- К., 2000. – С. 20]. *Будзюцу* являють собою бойові системи, розроблені воїнами для воїнів з метою самозахисту як окремої особи, так і групи осіб. *Будо* – це скоріше духовні системи, які не обов'язково були розроблені воїнами чи для воїнів; метою їх було самовдосконалення особистості.

В історії японських воїнських традицій поставала нова доба, дуже яскрава і суперечлива. В ній поєднались ностальгічні настрої стосовно самурайських ідеалів і націоналізм, потреби японських розвідкових служб, пріоритет внутрішньої і зовнішньої політики держави. Це була доба особистостей, імена яких сьогодні відомі у всьому світі: Кано Дзігаро, Фунакосі Гітін, Уесіба Моріхеі, Ояма Масутацу та інші. Історія японських *будо* ідеалізувала живих людей, зробивши їх легендами. Феномен багатьох японських бойових мистецтв сучасності ніби допомагає повернутися до самурайського минулого Японії, точніше – до певного духовного стану, в якому, як вважається, перебували самураї. *Будо* перетворились в сучасне втілення японських національних ідеалів.

Релігійно-філософська складова має значення детермінанти в усіх сучасних японських *будо*, однак найбільш показово її можна простежити на

прикладі айкідо, заснованого Уесіба Моріхеі (1883-1969). Айкідо в поглядах Уесіба набуло характеру саме релігійно-філософського вчення і, як вважає О.О. Маслов, в жодному іншому виді *будо* духовний аспект не відіграє такої значної ролі [Маслов А.А. Тайные коды боевых искусств Японии. - Ростов-на-Дону, 2006. – С. 245].

Прообразом сучасного айкідо була школа *Дайто:-рю айкі-дзюцу*, яку, згідно з легендою, заснував шостий син імператора Сейва (859-876) принц Тейдзюн. Він проходив навчання у буддійського ченця школи *Тендай*, який був знайомий з китайським бойовим мистецтвом *цїньна*, що базувалось на застосуванні внутрішньої енергії *цї*. Тейдзюн, який опанував унікальним вмінням концентрувати енергію і спрямував її у будь-яку точку тіла разом з невеликою кількістю бойових технік, таємно передав ці знання своєму синові Цунетомо. Під час конфлікту між кланами Тайра і Мінамото в XI ст. Цунетомо став на бік Мінамото і розпочав навчання кращих воїнів цього клану, назвавши свою систему *айкі-дзюцу*. Таким чином, клан Мінамото монополізував володіння *айкі-дзюцу*, а пізніше до нового мистецтва виявилися схильними багато самурайських кланів. Наприкінці XI ст. патріархом школи *айкі-дзюцу* стає член клану Мінамото, воїн і лікар Сінра Сабуро Йосіміцу, більш відомий як Мінамото Йосіміцу. Свого часу Йосіміцу отримав класичну самурайську освіту і вивчив чимало традиційних воїнських мистецтв. Він творчо підійшов до успадкованої системи і вдосконалив багато технік [Долин А.А., Попов Г.Е. Кэмпо – традиция воинских искусств. - М., 1991. – С. 317].

Головний маесток, на території якого знаходився центральний храм роду Йосіміцу, мав назву *Дайто* - Великий Схід. Саме там і проходили заняття *айкі-дзюцу*. А оскільки в Японії було прийнято називати школу на ім'я того місця, храму чи будинку, де займалися бойовим мистецтвом, то швидко поширилась назва *Дайто:-рю* – Школа Великого Сходу. Після смерті Йосіміцу патріархом школи став його син Йосікійо, який переїхав до центральної провінції Кай і прийняв ім'я Такеда, що поклало початок нового клану. З того часу клан Такеда згадується, коли мова йде про витоки *айкі-дзюцу*. Вся подальша історія цього бойового мистецтва пов'язана з послідовниками Такеда.

В ХХ ст. традиції *Дайто:-рю* розвивав Такеда Сокаку (1860-1943), який був вчителем Уе сіба. Сокаку походив з області Айдзу, відомої своїми майстрами *дзю-дзюцу* і *кендо*. В 1875 р. йому запропонували успадковану посаду сінтоського священнослужителя *каннусі*. Але Сокаку більше покладався на свої надзвичайні здібності до бойових мистецтв, ніж на духовну діяльність *каннусі*. В період з 1898 по 1915 рр. він подорожував північною частиною Японії і заробляв на життя, викладаючи техніки *Дайто:-рю*. Під час своїх подорожей Сокаку перемагав в усіх, хто кидав йому виклик. Збереглося чимало історій, в яких описується його воїнська майстерність [Стивенс Дж. Морихэи Уэсиба. Непобедимый воин: Иллюстрированная биография основателя айкидо. - М., 2001. – С. 35-37]. В 1911 р. Сокаку запросили до відділу поліції Хоккайдо

для проведення занять з особовим складом. Він переїхав на Хоккайдо і оголосив про відкрите викладання мистецтва своєї школи. Понад тридцять тисяч людей пройшли навчання особисто у Сокаку, з них лише близько двадцяти отримали ліцензії на викладання технік *Дайто:-рю айкі-дзюцу* [Омия С. Скрытые корни айкидо. Айки Дзюдзюцу Дайторю. Секретные техники древнего воинского искусства. - К., 2000. – С. 16].

Одним з найвідоміших учнів Сокаку був Уесіба Моріхеі. Вперше він зустрів Сокаку в 1915 р. і тренувався у нього протягом семи років, поки не пройшов атестацію на ступінь *кьодзю дайрі*, що означало засвоєння всіх базових знань *Дайто:-рю*, і не отримав ліцензію на викладання. На той час *Дайто:-рю* стала занадто комерціалізованою, і Уесіба підійшов до межі, коли суто бойові аспекти *будо* вже його не задовольняли. Виникла потреба в новому вчителі. Таким вчителем для нього став Дегуті Онісабуро (1871-1948), лідер неосінтоської течії *Оомото-кьо* («Школа великої основи»). Засновницею *Оомото-кьо* була Дегуті Нао (1836-1918), яка в п'ятдесятисемирічному віці отримала послання від божества Кондзін [Стивенс Дж. - Цит. пр. – С. 43]. Познайомившись з Нао, Онісабуро розпочав свою діяльність з інтерпретації її ідей в рамках сінтоської термінології. Це стосувалося насамперед ідей «одержимості божеством» (*камігакарі*) і «заспокоєння душі» (*цінкон*), які С.В. Капранов характеризує як сінтоські психотехніки [Капранов С.В. Психотехніка та містичний досвід у сінто: до питання про типологію // Східний світ. - К., 2007. - № 3. – С. 107-113].

В період свого розквіту, тобто в 1920-30-ті рр., *Оомото-кьо* об'єднувала близько 2 млн. людей [Народы и религии мира. Энциклопедия / Гл. ред. В.А. Тишков. - М., 2000. – С. 790]. Подібна популярність пояснюється тим, що вчення *Оомото-кьо* було близьким до традиційних народних вірувань. Згідно з поглядами Онісабуро, існує Єдине або Істинне божество – «Велика основа» (*Оомото*) цього світу. Єдине божество є трипостасним – сутність, енергія *кі* та душа. Дегуті Онісабуро, який був миролюбною людиною, не засуджував захоплення Уесіба бойовими мистецтвами, а, навпаки, вважав, що через розуміння внутрішньої сутності *будо* людина здатна усвідомити найвищу мету свого розвитку – досягнення гармонії з Єдиним божеством [Маслов А.А. - Цит. пр., С. 238]. Онісабуро також підказав Уесіба наступний підхід: супротив злу повинен бути адекватним до нападу. Ця думка стала головною у філософії айкідо.

Ідеї *Оомото-кьо* справили сильне враження на Уесіба. В 1922 р. він відкрив власну школу, яку назвав *айкі-будзюцу* («бойове мистецтво єдності енергії»). З терміна *будзюцу* стає помітним, що вона зберегла принципи і техніки давніх видів бойового мистецтва, які значно відрізнялися від сучасного айкідо. Але, зауважує О. Горбильов, під впливом релігійних традицій воїнські практики поступово перетворювались із суто прикладних систем, призначених для застосування під час битви, у особливий шлях – *до*: [Горбылев А.

Синтоистская традиция воинских искусств // Синто – путь японских богов. - Т 1: Очерки по истории синто. - СПб., 2002. – С. 602]. Практика воїнського мистецтва як *до*: передбачала саморозкриття людини, реалізацію її творчого потенціалу і досягнення гармонії шляхом оволодіння воїнськими техніками і трансформації стану свідомості та світосприйняття. Помітивши, що школи бойових мистецтв відмовляються від складової *дзюцу* на користь *до*: Уесіба в 1938 р. змінив назву школи на *айкі-будо*. Нарешті, в 1941-1942 рр. його школа набула остаточної назви - *айкідо* («шлях єдності енергії»).

Син Уесіба, Кіссьомару, загострював увагу на тому, що специфіка айкідо багато в чому пояснюється використанням сполучення *айкі* у назві [Уэсиба К. Дух айкидо. К. София, 2000. – С. 100]. Примітно, що поняття *айкі* («єдність / гармонія енергії») фігурувало в усіх варіантах систем Уесіба. На думку Дж. Стівенса, *айкі* є одним з найбільш важливих факторів усіх бойових практик не тільки Японії, але і Азії взагалі [Стивенс Дж. Секреты айкидо. - К., 2001. – С. 47]. Цей термін у застосуванні до бойових мистецтв з'явився ще в IX ст., а сам по собі – навіть раніше. В Китаї, наприклад, таким чином (кит. *хеци*) називали деякі даоські ритуали, що практикувалися з III ст. Пізніше це поняття перейшло до буддизму, набувши значення містичного поєднання людської енергії з енергії Всесвіту, тобто з «тілом Будди». Сам Уесіба інтерпретував айкі у такий же спосіб [Уэсиба К. – Цит. пр. – С. 25-27]. Згідно з його поглядами, людина повинна об'єднати свій розум з Божественним, для того щоб опанувати мистецтво *будо*. У такому випадку людина спроможна передбачити будь-яку атаку і стати невразливою. Уесіба неодноразово демонстрував дієвість своїх ідей на практиці [Стивенс Дж. Морихэи Уэсиба. Непобедимый воин: Иллюстрированная биография основателя айкидо. - М., 2001. – С. 99-106].

В 1925 р., в період завершення аскези у гірському селищі, Аябе Уесіба пережив своє перше просвітлення *саторі*. Ось як він сам про нього згадував: «Одного разу, під час прогулянки, мене несподівано захопило дивне відчуття, ніби під ногами задрижала земля. Якийсь золотавий туман почав підійматися від землі й огортати мене. В той же час і розумом і тілом я побачив яскраве світло, і мені здалося, що я розумію мову птахів, що співали навкруги. Раптом я відчув поблизу себе присутність Істинного божества, духа-творця в його духовному вигляді. Тут мені сяйнула думка, що основою всіх бойових мистецтв повинна бути любов до всього, що є на землі...» [Turnbull S. The Samurai // A Military History. - London, 1977. – P. 204]. Після здобуття цього містичного досвіду Уесіба дійшов до висновку про необхідність створення духовного центру своєї школи. Він усамітнився в селищі Івама (префектура Ібаракі), де побудував храм *айкі*. Храм було присвячено сорока трьом сінтооським божествам *камі* – заступникам бойових мистецтв, царям-драконам та їх інкарнаціям, які вшановували, займаючись традиційними японськими ремеслами. Засновник був переконаний в тому, що його досягнення в *будо* є не тільки його власним здобутком, але і свого роду посланням від богів, які захищають і підтримують його здібності. Часто самого Уесіба зображували у

вигляді сінтоського *камі*, що володіє трьома священними скарбами: мечем миру, дзеркалом провидіння і круглим животом як коштовним каменем, який символізує досконалість [Уэсиба М. Будо: Учение основателя айкидо. - Ростов-на-Дону:, 1999. – С. 28]. Він ретельно вивчав тексти «Кодзікі» і «Ніхон сьокі», був переконаний в існуванні *тенгу* та інших істот японського пандемоніуму, обов'язково виконував необхідні ритуали *сінто* перед початком тренування. Не дивно, що образ Уесіба був канонізований ще за його життя.

Подібно до багатьох інших майстрів *будо*, Уесіба передав своє вчення за допомогою символів і алегорій. Його повчання висловлювались мовою *котодама* (сам він віддавав перевагу іншій вимові – *кототама*) – «мовою духу». Незважаючи на те, що *кототама* – японський термін, концепція «слова-духу» глибоко вкорінена в багатьох культурах світу. Для християнської свідомості найбільш зрозумілим аналогом принципу *кототама* є слова, які зустрічаються в Євангелії від Івана: «Спочатку було Слово» [Ів. 1:1]. Іудейські кабалісти вірили, що текст Тори є настільки сильним, що може наділити людину здатністю створювати світи, підіймати мертвих та іншими надзвичайними властивостями. Мусульмани складали сакральні тексти, основу яких утворювали арабські *кототама* (схема Abjad). В індійській традиції цей принцип виражався наступним чином: «Боги все роблять за допомогою пісні». Деякі африканські племена твердо вірять в те, що мова сама по собі була першим актом творіння [Религиозные традиции мира. - В 2-х т., т.1.- М., 1996].

Звичайно, Уесіба сформулював своє розуміння *кототама* в контексті японської культури. Його теорія спиралася на досвід у буддизмі школи *Сінгон*, містицизм *Оомото-кьо* та дослідження текстів «Кодзікі» і «Ніхон сьокі». Він глибоко вивчав науку про звук, що викладалася Дегуті Онісабуро, і після багатьох років інтенсивного навчання представив учням власне бачення *кототама*. Вихідною точною теорією був склад СУ. В міфології *сінто* СУ пов'язується з *Аме-но-мінака-нусі-но камі*, «Богом-Правителем Священного Центру Небес». З цієї точки творіння виникли дві початкові сили, які в *сінто* називаються *такамі-мусубі-но камі* й *камі-мусубі-но камі*. В інших системах ці дві вісі творіння позначаються такими категоріями, як вогонь – вода, Батько – Небо – Мати – Земля тощо. Уесіба стверджував, що звуки *кототама* «спрямовують і гармонізують всі речі у світі, внаслідок чого відбувається об'єднання неба, землі, богів і людства [Стивенс Дж. Сущность айкидо. Духовное учение Морихэи Уэсиба. - К., 2001. – С. 11]. Навіть зображення багатьох будд і бодхисатв були утворені за допомогою складів санскриту. Це якнайкраще втілювало зміст вчення *кототама*: саме людське ество стає живим завдяки звукам. Прагнучи довести це, Уесіба використовував поезію, складаючи вірші у форматі *дока*, наповнені глибоким духовним змістом [Уэсиба М. Будо: учение основателя айкидо. - Ростов-на-Дону, 1999. – С. 41-46].

Айкідо часів Уесіба базувалось насамперед на релігійному досвіді. Техніки айкідо сприймалися як сакраментальні дії і при цьому справжній сенс рухів залишався потаємним і не розкривався. Однак більшість учнів Уесіба прагнули бачити в айкідо саме бойове мистецтво, нехай і з певним філософським і духовним забарвленням. Цей технічний аспект останнім часом почав домінувати над внутрішньою сутністю як айкідо, так і багатьох інших *будо*.

На сьогодні в світі існують десятки систем, які є більш придатними для самозахисту, для потреб реального бою, ніж японські *будо*. Але не можна забувати, що далекосхідні культури взагалі і японська культура зокрема створили багато видів бойових мистецтв «не для сутичок». Цінність *будо* міститься поза межами прагматики, оскільки пов'язана в першу чергу з духовним підґрунтям. Це стало закономірним наслідком історії розвитку японських воїнських традицій.

А н о т а ц і ї

У статті Гераськова Сергія Вадимовича „Релігійно-філософська складова японських *будо* (на прикладі айкідо)” проведено релігієзнавчий аналіз феномена айкідо, що представляє японські *будо*. Показано, що релігійно-філософські ідеї мали сильний вплив на розвиток айкідо з моменту його появи. Автором зроблено висновок про те, що *будо* в цілому і айкідо зокрема не могли існувати поза межами духовного підґрунтя, і те, що це має фундаментальне значення для адекватного сприйняття *будо*.

Ключові слова: *будзюцу, будо, айкідо, Оомото-кьо, кототама.*

В статті Гераськова Сергея Вадимовича «Религиозно-философская составляющая японских *будо* (на примере айкидо)» проведен религиоведческий анализ феномена айкидо, представляющего японские *будо*. Показано, что религиозно-философские идеи имели сильное влияние на развитие айкидо с момента его возникновения. Автором сделан вывод о том, что *будо* в целом и айкидо в частности не могли существовать вне рамок духовности, и той, что это имеет фундаментальное значение для адекватного восприятия *будо*.

Ключевые слова: *будзюцу, будо, айкидо, Оомото-кё, кототама.*

In the article by Geraskov Serhiy “Religious and philosophical component of Japanese budo (on the example of aikido)” it is conducted the analysis of religious and philosophical component of aikido representing the Japanese *budo*. It is shown that religious and philosophical ideas had a strong influence to the development of aikido since its origin. The author comes to the conclusion that *budo* on the whole and aikido in particular couldn't exist beyond spiritual basis and that it's of great importance for an adequate attitude to *budo*.

Key words: *bujutsu, budo aikido, O:moto-kyo, kototama.*
